

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
SZAKOSZTÁLYAINAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS
FŐTITKÁR

XXXVI. kötet

Új folyam II.

1931. 4-6. sz.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület

CLUJ-KOLOZSVÁR
Mínerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság
1931

T A R T A L O M

TANULMÁNYOK:

<i>Dr. Bíró Vencel:</i> A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében — — — — —	117
<i>Szabó T. Attila:</i> Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe — — —	131
<i>Gianola Albert:</i> Marsili Alajos Ferdinánd és Erdély — — — — —	156
<i>Dr. Sulyok István:</i> A kisebbségi kérdés szociológiai oldala — — — — —	170

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET:

Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében. Közzéteszi: <i>Dr. Kántor Lajos</i> — — — — —	182
---	-----

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

<i>Csüry Bálint:</i> Adatok Kalmár György életéhez — — — — —	201
<i>Dr. Hofbauer László:</i> Szilágyi Ferenc szerepe Szentiváni Mihály életében	202
<i>Szabó T. Attila:</i> A kuruckori „Pro Libertate“ kuruc és labanc magyarázata	205

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE:

Az irodalomtörténet, pedagógia, nyelvészet, jogtudomány, filozófia, történet stb. köréből 19 könyv és tanulmány ismertetése — — —	206-215
---	---------

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET ORVOSTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI:

<i>Dr. Szádeczky K. Gyula:</i> Adatok Kolozsvár környékének geológiájához	1
---	---

AZ ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban negyedévenként 7—7½ ív terjedelemben. A folyóirat az EME. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Orvosi- és Jogi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-ot

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjai évi 300 lejes kedvezményes áron kapják. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala, Cluj-Kolozsvár, Strada Baron L. Pop (volt Brassai-utca) 5.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS, Cluj-Kolozsvár, Str. Universităţii (v. Egyetem-u.) 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 ív. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Különnyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. Kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küld vissza.

A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében.

*Felolvasás az Erdélyi Múzeum-Egyesület bölcsészeti-, nyelv- és történet-
tudományi szakosztályának 1931. február hó 26-án tartott ülésén.*

Irta: **Dr. Biró Vencel.**

A kolozsmonostori gazdasági akadémia telkén (a kolozsmonostori katolikus plébániával szemben) régies külsejű, alacsony emeletes épület áll. Négy kicsiny ablak az emeleten, négy a földszinten. Úgyanez emelet magasságban, a közös tető alatt, tágas terem következik, hajdan kápolna, az utca felől bejáróval. A magas fazindelyes háztetőn, a kápolna felett, valamikor fatornyocska állott, benne kis harang, a tornyon kereszt.

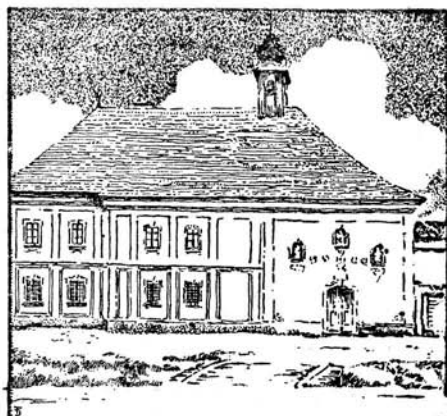
Az igénytelen házhoz, befelé az udvar felé, még alacsonyabb épületszárny kapcsolódik.

A ház nyugati oldalán, a földszinten, nyílt árkádos folyosó húzódik végig a szobák bejárata előtt. Kétségtelen, hogy ilyen nyílt árkádjai lehettek az emeletnek is, amelyet modern üvegezett ablakok tesznek zárt folyosóvá. Az emeletre kívülről két félköríves ablakkal világított kőfalú kőlépcső vezet, amelynek világító ablakjai északra esnek. Az alsó árkád boltozott, a felső gerendás. Ez oldalon az épületet néhány fa teszi árnyékossá. A lépcsőzet és a folyosó a késő barokk kor egyszerű, de kedves emléke. Ez oldal legszebb része az épületnek.

A ház, délkeletről tekintve izmos kőlábaival, kedvesen tagolt háttal, kis ablakaival, déli függő fafolyosójával, valamint keleti oldalának az egyik megcsonkított kőlábra alapozott üveges verandájával öreg úri udvarház, szinte kisebbszerű kastély benyomását kelti. A kis veranda hegyoldalhoz csapott kunyhócska módjára látszik függni a komor falon. Hangulatot keltő utólagos megszépítés. Felfrissülés, akár csak a száraz faágak közül kizöldelő fagyöngy. A délnyugaton kiugró épülettag valóságos bástya színezetű. Igazi XVII—XVIII. századi magyar főúri udvarház, vagy nagyobb birtokú középnemes lakóházának szinte várszerű képét láthatjuk benne. Ha négyyszögű lőréses kőfalat képzelünk körüle, előttünk áll a magyar falusi kastély.

Így áll itt e ház. Ma már elmaradottan, nyomottan, kicsiny méretei miatt eltörpülten. Úgyet sem vetve rá halad el mellette az arra menő. Mintha ez ódon épület nem is százados emlékek ragyogó nap-sugarában csillogna! Mintha beszédes köveivel hangos szóval nem kiáltana! Mintha nemzedékeken keresztül nem e kis házból sóhajtott

volna fel legerősebben egy vallás ébrentartásának nemes óhaja! Mintha egy időszakban nem e szűk falak között zsúfolódott volna össze Erdély előkelő katolikusságának szinte egész ifjúsága!

A régi jezsuita rendház és templom Kolozsmonostoron.
Mai homlokzat. (Északi oldal.) Rajzolta Tóth István.

Mint ismeretes, a pártfogó első Báthoryak kora hamar letűnt. Az utolsó Báthory, Gábor fejedelem, a két utolsó jezsuitát is kitiltotta Erdélyből. A jezsuiták egyeteme bezárta kapuit, szemináriumukat feladták, kolozsmonostori templomukat, a hajdani bencés apátság gyönyörű emlékét, villámcsapás rongálta meg. A katolikus ifjúságnak nem maradt tanítója, a népnek lelkes vezetője.

S most Bethlen Gábor fejedelem jött a katolikusok segítségére. Uralkodása elején, 1615-ben, elfeledett törvényt újítatott fel, amely a templom használatát a többségben levő helyi lakosság birtoklásához fűzte.¹ Ahol több templom volt, méltányosságból a katolikusoknak is engedtetett át. A kolozsvári katolikusok így kapták vissza a kolozsmonostori apátsági templomot. De csak magát a templomot, nem egyben az apátsági épületet is, amely a templom északi oldalának hosszában, a Szamos völgyének irányában, rommá rongálódva hevert.

A templomhoz tehát még plébánia is kellett. Erről jótékony úri-asszony gondoskodott. A templomtörvény megalkotása után hat évvel ugyanis Galambfalvi, más néven Szentpáli Borbála a kolozsmonostori nemesi házát örök tulajdonjoggal az ott szolgáló katolikus papokra hagyta. Úgy intézkedett, hogy e ház, amelyben lakott, és amelyet tizenhat évvel azelőtt pénzen vevén, a fejedelmekkel megneemesített, az ő halála után Fejérdi Márton szállása legyen, azután meg szálljon a kolozsmonostori katolikus papokra.²

¹ *Erd. Orsz. Eml.* VII. 286.

² Veszely, *Erd. Egyháztört. Adatok*, I. 334–335.

Ez a Fejérdi Márton előbb szepesi kanonok volt, 1618. óta erdélyi vikárius, püspök hiányában a katolikusság lelki vezetője. Az első, akivel Bethlen a tőle szervezett vikáriusságot betöltötte. Kifejező irata szerint személyes tapasztalatból ismerte a képzett, derék Fejérdi Mártont. Kolozsmonostoron Galambfalvi Borbála háza környékén prédikálgatott, beszédét a beteg úriasszony háza ablakából hallgatta.

Igy jutott Galambfalvi Borbála háza a katolikus egyház kezébe. Székely nemzetség volt Galambfalvi Borbála, valamelyik novai Szentpálinak volt a felesége, azért fordul elő Szentpáli néven is.³ A Szentpáliak áldozatkész katolikusok voltak, amit a mérai szegényháznak tett adakozásuk is hirdet. A két család hagyományai találkoztak Galambfalvi (Szentpáli) Borbálában, hogy nemes elhatározásából a valásznak és egyben a tudománynak új otthona nyíljen.

E tudományterjesztésnek kívánt Bethlen Gábor fejedelem hódolni, amikor a kiutasított jezsuitákat, e képzett tanítókat, visszahozta Erdélybe és visszatelepítésüket Kolozsmonostorra is megengedte. A kiutasításukról szóló országgyűlési végzést nem vonták ugyan vissza, de bennlakásukat elnézték. A helyzethez a jezsuiták is alkalmazkodtak. Hogy a feltűnést kerüljék, az egyházmegyei papság ruhájában jártak. Tanítóik világiasan öltözködtek, sokan nem is sejtették, hogy ezek is a rendnek a tagjai. Most tehát átvették a plébániai templom vezetését, amelyet Erdélyi István, a jótékony lelkű nagy katolikus főúr, rendbehozott. Beszálltak a kolozsmonostori papok számára végrendeletileg adományozott házba.

Bethlen Gábortól kezdve az időtájjig, amíg a törökök Nagyváradot elfoglalták, vagyis félszázadig, ez épület lett a jezsuiták rendháza és nemesi konviktusa. A jezsuiták iskolát, a szegény tanulók számára meg szemináriumot is szerveztek. Két-három lelkészkedő taggal, három tanítóval működtek és közadakozásból tartották fenn intézményeiket. A gyulafehérvári kisebb, utóbb az udvarhelyi még kisebb iskolán kívül, Kolozsmonostoron gyűlt össze szinte egész Erdélynek, főleg a székelységnek katolikus ifjúsága, hogy nélkülözésekben felnövekedve, a küzdést, az önmagából való erőmerítést megtanulja és a sorsával való megelegedés magaslatára jusson.

A jezsuiták más valláshoz tartozó tanulókat is szívesen felvettek. Valamikor, Báthory István fejedelem alatt, 16 protestáns pap fia tanult iskolájukban, a görög-keleti püspök unokájának a szeminárimba való felvételét személyesen kérte, ugyanoda kívánta fiát beadni egy zsidó is, hogy fiából nyelvekben jártas diplomatát neveljen.⁴ A másvallásuak bejövetelét most több körülmény megnehezítette. A fejedelmek ugyanis nem látták szívesen, ha a protestánsok nem a saját iskolákat látogatják, más részről a jezsuiták azt kívánták, hogy tanítványaik vasárnap a misére közösen menjenek. Továbbá a legfelsőbb, azaz a rethorikai osztály elvégzését csak a katolikusoknak engedték

³ Erd. Orsz. Eml. XV. 479.

⁴ Veress, *Font. Rer. Tans.* II. 89., 144., 233.

meg. Ez intézkedésük visszavágás lehetett azért, mivel feljebb úgy sem taníthattak, azaz akadémiai tantárgyakat nem vezethettek be.⁵

E jezsuita rendháznak leírása 1648—1649-ből ismeretes.⁶ Eszerint a nemesi telken 10 kőből való helyiség van a következőképpen beosztva: a síkság felé néző két homlokzati szobát a két jezsuita atya lakja, akik Kolozsmonostoron működnek. Mindegyik szobához kis kamrácska tartozik. A két nyári szobát csak nyáron lakják, amikor vendég szerzeteseknek és más jövevény papoknak jelölik ki azokat. Két kényelmesebb s szélesebb szoba a nagyobbbrangú vendégek számára van fenntartva. Mindezek, amelyekhez még a fa ambitus (folyosó) járul, az emeleten fekszenek. A földszinten van az ebédlő, amely egyben a konviktorok tanulóterme. Itt van a konviktorok hálószobája, a könyvtár a levéltárul szolgáló kamrácskával, a két tanító közös szobája, a konviktorok hálószobája mellett. A harmadik tanító az éjjel üresen maradt tanulószobában aludt.

A tudósítás felsorolja a háztartáshoz tartozó helyiségeket is. A földszinten az ebédlő mellett van a konyha, következik a sütőház, végül a felügyelő szobácskája, utána az éléstár. A pince a tanulók hálószobája és a könyvtár alatt fekszik.

E leírásnak a jelenlegi házra való alkalmazása nem bizonyult a legkönnyebb vállalkozásnak, mivel sehogy sem akart reá illeni. Ma az épületnek a Monostori-út felé néző homlokzatán, az emeleten is, a földszinten is lakószobák vannak. Majd régi kápolna helyiség következik. Kicsiny szobácska is látható, amelyben a hagyomány szerint Pázmány Péter tanult. A nyugati oldalon kőfolyosó van, amelyről az egykorú leírás hallgat. Beljebb menve, az emeleti helyiségek konyhává, kamrákká egyszerűsültek, új falakkal felaprózták. Egy átjáró szobában a lakásnyomoruság deszkafalakkal, deszkatetővel szobát formált. Olyan forma, mint a behelyezett nagy láda. A földszinti szobák kicsinységükkel, lehetetlen elhanyagoltságukkal a feltevéstől is elrettentenek, hogy itt tanulók lakhattak.

Megkezdődött tehát az utánjárás. Dr. Páter Béla v. gazdasági akadémiai igazgató úr lakik az emeleten, aki családjával együtt jóakarató érdeklődéssel és a sokszori háborgatásokkal szemben a legnagyobb türelemmel szemlélte ezt a munkát. Fia, Páter Gusztáv, főiskolai tanuló a legnagyobb készséggel segítőtársul szegődött és a sok jöves-menésben fáradhatatlanul kitartott.

Szemlélődés közben csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy az épület mostani homlokzata: az ottani szobák, kápolnaépület utólagos építkezés. Magasabbak is, mint a belső rész, külön tetőzetük van, a szoba díszítések későbbi eredetre utalnak. A Pázmány-féle szoba csak hagyomány, amint azt az időrend önmagától mutatja. Pázmánynak még a kolozsmonostori apátsági épületben vagy a Farkas-utcai kollégiumban kellett tanulnia. A Bethlen korabeli épület a jelenlegi homlokzat

⁵ Erd. Orsz. Eml. XV. 481—482., Apor Péter, *Metamorphosis Trans.* 425. *Magyar Tört. Eml.* II. oszt. XI.

⁶ Erd. Orsz. Eml. XV. 479—480., 503.

mögött kezdődik és az udvaron befelé húzódik. A két épület összeillesztését a régi ház északi fala világosan mutatja. E fal felső részét összeépítéskor levésték és a jelenlegi homlokzaton levő szobákat a régi szobákkal összekötötték. A homlokzati részből így is lépcsőn kell lelépni, a régi szobák annyival alacsonyabbak. Hasonlóképpen utólagos átalakítás a nyugati oldalon levő izléses kőfolyosó is, a régi fa ambitus helyébe. Ez építkezés mindenestre a fejedelemség megszűnése után következett be, amikor a jezsuiták régi vagyonukat visszakapták és jobb módba jutottak.

E két újítás: a mai homlokzat, a kőfolyosó és a vele összeépített kőlépcsőzet lefejtése után tehát előttünk áll az eredeti ház. Az egykorú leírást kell most már a jelenlegi labirintusra alkalmazni. Első feladat a régi ház homlokzatának megállapítása volt. A leírás szerint e homlokzat a síkságra tekintett. A síkság megjelölése nyugat felé utal, vagyis a Kolozsmonostort követő lapályra, a régi apátság felé eső területre. Ez elhelyezésben nincs semmi különös. A régibb építkezésekben ugyanis az épület homlokzata nem szükségképpen tekintett az utcára. Másrészt Kolozsmonostor az időben gyengén volt kiépítve, az apátság és a város közötti területet pusztaságnak is halljuk emlegetni. Könnyen meglehet tehát, hogy a ház nyugati oldalán is utca húzódott. Szerzetesibb is, ha az utcára ablakok nem nyílnak.

Mindenestre fából volt a lépcső is, amely a folyosóra, akkor fafolyosóra felvezetett. E folyosóról két ajtó külön-külön szobába nyílik. E szobák ablakai az ellenkező irányba néznek. Hajdan a két jezsuita atya szobája, most az egyik konyha, a másik egysoros téglafallal részekre osztva: kamra, szűk folyosó és mellékhelyiség. Mivel a betoldott falak nyomását ellensúlyozni kellett, e helyiség alatt a földszinten lévő szoba nem gerendás, hanem a többi szobától elütően boltozatos. E boltozás az egész épület jellegétől eltér; ez a körülmény utólagos átalakításra vall. Következik a két nyári szoba. Egyik különösen nyári, mivel átjáróul szolgál. Tágas előszobaféle, amelyből a másik nyári szobába, továbbá az előkelőségeknek fenntartott két más szobába nyílik az ajtó. Rajta keresztül az épület déli oldalán lévő kis függőfolyosóra lehet kijutni, amely a mellékhelyiséghez vezet. Az egykorú leírás a két páter szobájával kapcsolatban kicsiny kamrát is jelez. Elkerített kicsiny helyiségek lehettek. Egyik szobában ma is van ilyen elkerített hely.

A földszinten a tanítók és a tanulók részére szolgáló helyiségek épen az emeleti vendégszobák alá esnek. Az egykorú leírásban említett körülményeket mérlegelve, elhelyezésük a következő: A lépcső mellett levő szoba lehet csak a tanulószoba, egyben ebédlő. Két ablakos, alkalmasan világos helyiség. Nem nagy, hosszúsága 6 méter, szélessége 4 méter körül van, de a benne elhelyezkedő konviktorok száma is csak 15 körül volt.⁷ A feljegyzés szerint közvetlen mellette feküdt a nagyobb osztályokat vezető két tanító közös lakása. E szoba egyik ablaka délre néz, a másik nyugatra. Belőle egy ajtó az ebéd-

⁷ *Erd. Orsz. Eml.* XV. 502.

lőbe nyílik, a másik meg a tanulók hálószobájába. Az egész épületben e hálószoba a legsötétebb helyiség. Belőle minden irányban ajtók nyílnak, ablakai nincsenek, más célra nem is lett volna használható. Ráadásul még a konyhából rajta keresztül kellett behordani az ételeket. Körülbelül akkora, mint a tanulóterem. A tanulók csak úgy fértek el benne, hogy egymás fölé helyeztél ágyakban aludtak, amint ez elhelyezkedés Apor Péter leírásából is ismeretes. Négy-öt rendben aludtak egymás felett.⁸

Nem csoda tehát, ha a konviktorok e szűk helyen nyári időben nem érezték magukat jól és levegősebb helyre kíváncsoltak. Így jutottak ki a kertbe, ahol fedett sövénykerítések között aludtak.

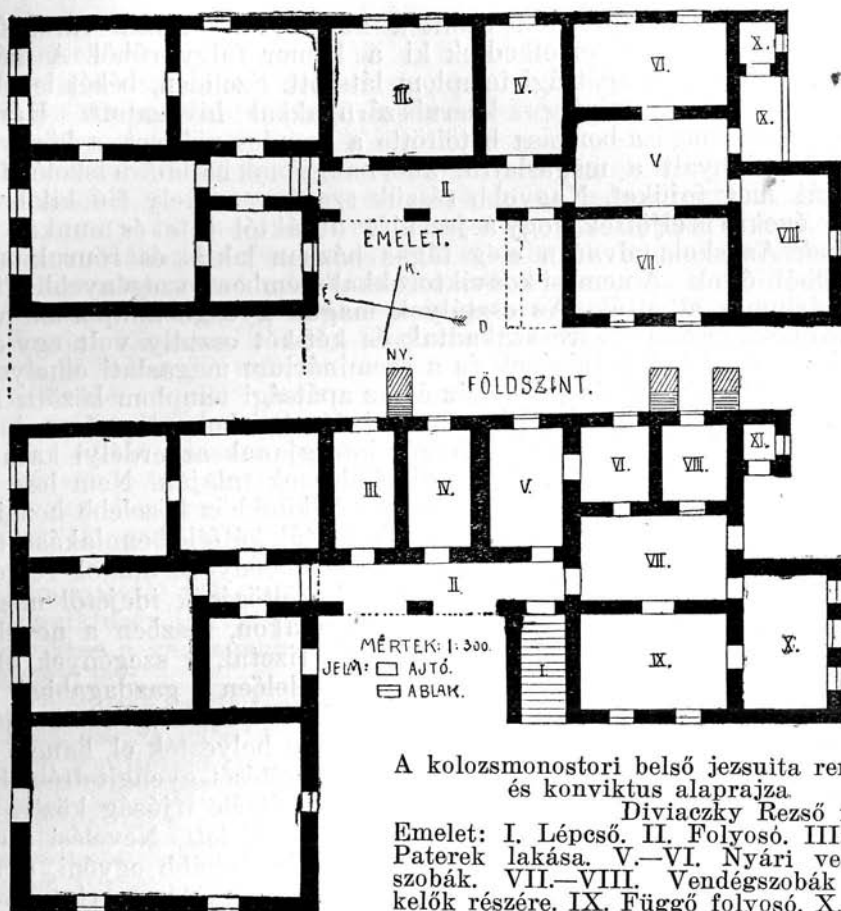
A tanítók és tanulók elhelyezésére szánt eme három helyiségen kívül már csak kis szobák maradnak hátra. A hálószobából egy-egy ajtó vezetett a könyvtárba és a levéltár kamrácskájába. A folyosóról nyíltak: a konyha, a sütőház, a felügyelőszoba ajtai. Ezek ma is kis szobácskák. Szó van még az éléstárról, amely az északi oldalon valami pótlás lehetett. Az összeépítéskor azonban eltűnt. Pincéről történik még említés. A tudósítás ezt a könyvtár és hálószoba alá helyezi. Hosszukás keskeny folyosócska lehetett, hiszen a könyvtár szélessége és hosszúsága három-három méter körül van. Vagyis a pince a könyvtár alatt a hálószoba alá is beért. E pincéből kívülről ma egy befalazott ablak vehető észre a keleti oldalon levő két támasztó oszlop között. Maga a pince el van zárva. A mai homlokzat építéskor ugyanis feleslegessé vált, mivel e homlokzat alá terjedelmes pincét húztak.

A mai formájából így kerül elénk a Bethlen-Rákóczy fejedelmek korabeli ház és konviktus. Egyszerű, kicsiny, főleg a földszint túlságosan tömött. A nagyobb szobák hat, a kisebbek három-négy méter szélesek és hosszúak. E kicsinység megkívánta, hogy a házban elhelyezett intézmény a jelzett falakon túl is terjeszkedési lehetőséget nyerjen. A jezsuiták tehát jobbról-balról két-három jobbágytelket szereztek a házhoz és az így megnagyobbodott telken kényelmesen berendezkedtek. E jobbágytelkeket a fejedelmek bármely peroben elvehették volna, mivel Kolozsmonostort akkor a fejedelmek bírták, de nem akadályozták meg a jezsuiták működését. Az egyik oldalon felsorakoztak: az elég gyenge serfőző, magtár, azután a beteg konviktorok szobája, végül a téglából való kápolna. Elég tágas volt arra, hogy a diákokat és a hétköznapi jövő hiveket befogadja. Kert kapcsolódott vele össze, ahol a konviktorok szabad idejüket töltötték. Nehogy ez idő alatt is tétlenkedjenek, e kertet ők mivelték, virágos kertet készítvén maguknak. A század végéről eredő leírás szerint az úriak között vetélkedés támadt, hogy minél szebb virágok magvát szedik össze.

A monostori házban mindezek az épülettől keletre eshettek, mivel csak ez a város felé néző rész lapályos és megfelelően tágas. A háznak az apátság felé néző másik részén gazdasági épületek állottak. Dél felé a zavaros folyócska következett, felette gyümölcsös kert. Nem nagyon

⁸ Apor, i. m. 428.

A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és konviktus alaprajza

Diviaczky Rezső rajza.

Emelet: I. Lépcső. II. Folyosó. III.—IV. Paterek lakása. V.—VI. Nyári vendégszobák. VII.—VIII. Vendégszobák előkelők részére. IX. Független folyosó. X. Mellékhelyiség.

Földszint: I. Lépcső. II. Folyosó. III. Felügyelő szobája. IV. Sütőház. V. konyha. VI. Levéltár. VII. Hálószoba. VIII. Könyvtár. IX. Tanuló szoba, ebédlő. X. Tanítók szobája. XI. Mellékhelyiség. — A nem számozott rész utólagos toldás.

termékeny, inkább az első termények részére szolgált, de így is segítségére jött a konyhának. Még kéregetni is kellett hozzá.

A rendház a meglehetősen magaslatnak, amelyet Kolozsmonostor fekvése ott alkot, a város felé eső oldalán fekszik. Vele szemben, feljebb a dombon az iskola állott. Kellemes, egészséges helyen épült. A domb alatt északon folyik a Szamos, amely ott három ágra oszlova kedves szigetet alkot. A szem elé tárul a Szamos völgye, a völgyön túl, több mérföld hosszúságban, az akkor szőlőtermő hegyoldal. A

dombról a tekintet szabadon szállt a kőalakra formált város felé. Bátyái mint ékkövek emelkedtek ki a komor falgyűrűből. A másik oldalon a monostori apátsági templom látszott. Szeliden, békét lehelőn. Kettős tornyával, mintegy kherubszárnyakkal hívogatott. Három harangjának kongása-bongása betöltötte a csendes völgyet, a környező erdőt, felszárnyalt a magaslatra, ahol hangjának hallatára iskolás fiúk hajtották meg fejüket. Nagyobb részük szegény székely fiú, kik hazájukból évekre is eljöttek, hogy a jezsuita atyáktól hitet és munkát tanuljanak. Az iskola udvarán elég tágas házban laktak és főuruk adományából éltek. A nemesi konviktorokkal szemben a szegényebb fiúk szemináriumát alkották. Az osztályok maguk gyenge állapotban voltak: szűkek, három részre szakadtak és két-két osztály volt egy-egy teremben.⁹ Ez iskolahelyiségek és a szeminárium magaslati elhelyezésükkel összekötők voltak a rendház és az apátsági templom között. Így fűződtek össze: a rendház, két nevelő intézet, iskola, templom, hogy összedolgozásukkal mint bővizű forrás buzogjanak az erdélyi katolicizmusnak és egyben az erdélyi művelődésnek talaján. Nem lesz érdektelen munkájukat szemügyre venni és lelkünkhez közelebb hozni.

Az előzményekből látható, hogy a jezsuiták kétféle bennlakást tartottak fenn: külön a gazdagabb és külön a szegényebb diákok részére. E kétfelé osztás Kolozsvárra való első beköltözésük idejétől megfigyelhető. A kettéosztás oka részben anyagiakon, részben a nevelési rendszeren mulott. A gazdagabbak tudtak fizetni, a szegények ellátása segítségnyújtáson alapult. Ennek megfelelően a gazdagabbak ellátása úribb volt, a szegényeké szűkösebb. Szociális gondolkozásra vall, hogy a kétféle ifjúságot nem egy helyen helyezték el, hanem elkülönítve. Ezzel az eljárással az irigység felkeltését gyengítették. Hasonlóképpen dicséretes elbánás, hogy ha a kétféle ifjúság közös nevelő intézetbe került, akkor ellátásuk is egyenlő lett. Nevelési szempont, hogy a gazdagabbak kicsiny csoportja inkább egyéni, családiasabb nevelést kaphatott, a szegényeké tömegnevelés szerint ment. A gazdagabbak neve éppen azért konviktor, azaz együttélő. Tanítóikkal étkeztek, kevesen laktak egy szobában, tanulmányaikban tanítók jobban segítségükre lehettek és egyéni hajlamaikat jobban megfigyelhették. A szegényebbek életmódja egyszerűbb, fenntartásukhoz saját munkájukkal is hozzá járultak.

Amikor a jezsuiták először jöttek Kolozsvárra, Báthory István fejedelem azonnal szeminárium felállítására gondolt. Főleg a szegények részére akarta azt berendezni. XIII.-ik Gergely pápa, mint más országokban is tette, a szeminárium tervét azonnal felkarolta s felépítésére 1200 tallért ígért. A pápa pénzén felállítandó szeminárium ifjainak eltartására a fejedelem ugyanekkora összeget ajánlott fel. Eleinte két szeminárium felállításának terve is forgott az eszében: külön a nemeseknek, külön a nem nemeseknek. Alapító levele szerint azonban a szeminárium nemesek és nem nemesek részére egyaránt szol-

⁹ *Erd. Orsz. Eml.* XV. 481., 483., 501.

gált. De az összeg, amelyet az ifjak élelmezésére rendelt, csak a szegények eltartására volt fordítható. A Possevino híres jezsuita atya által szerkesztett szabályzat szerint ugyanis a gazdagok, ha erényesebb élet után vágyva bekiváncsoztak, fizetni tartoztak. Csak abban az ellátásban részesültek, mint a többiek. A szeminárium — az alapító levél ezt az elnevezést használja — e szerint első sorban a szegény ifjak számára készült otthon lett és e jellegét utóbb is megőrizte. A nagyobb diákok segélyezése volt a fő cél. Possevino szabályzata szerint az ifjaknak legalább 15 éveseknek kellett lenniök s nem kisebbeknek, akiknek szerinte inkább dajkára van szükségük, mint tanítóra. E mellett a szeminárium pénztárát sok évig tartó ottmaradásukkal kimerítik. Tagjai főleg a Báthory főiskola-egyetem hallgatóiból teltek ki, számuk 1585-ben 50 volt.

A kisebb tanulók részére a jezsuiták konviktust szerveztek. Tagjainak száma 1585-ben 80 volt. Eleinte vegyes összetételű, amennyiben a rektor néhány kézművest (inast) is felvett, akik írás-olvasás tanulása végett jöttek az intézetbe. Itt tehát szegény-gazdag együtt volt. Tanítóikkal közösen étkeztek. Temetésekkor énekeltek, házi teendőket is végeztek; ezek a foglalkozások utóbb a szegényebb diákokra hárultak. A tanulók egy részének szegénysége okozhatta, hogy a konviktust csakhamar ketté választották, a következő évben már a szegény tanulók konviktusáról olvashatunk.¹⁰ A főiskolai tagozat megszűnése után a konviktus a gazdagabb, a szeminárium a szegényebb diákok nevelő intézetévé lett.

A jezsuiták tehát törődtek a szegénységgel. Helytelen az a beállítás, hogy csak a gazdagabbakra terjedt ki a figyelmük. Az előkelőket szívesen gyűjtötték maguk köré, őket nyilvántartották, mivel tőlük, az akkori viszonyok szerint, a vallás ügyeinek előmozdításában többet remélhettek, de a szegénységet sem hanyagolták el. Ennek igazolását a Bethlen fejedelem idejéből származó intézetben is megtaláljuk.

„Az úri, fő s nemesség fizetéssel tartotta ételit gyermekeinek és kit convictusban, kit Monostoron az falun, kit az Monostorhoz közelebb hóstátban szálláson tartottak; de amaz székely földiről jött szegény deákoknak semmi módjok táplálásokban nem volt, hanem azoknak az páterek mind Monostoron, mind azután hogy Kolosvárbán bémentek egy házat tartottak, azt semináriumnak hitták; azután kol-dulni mentenek az catholicus urakhoz, fő emberekhez és nemességhez, az kitől mint tölt ki mind búzát, mind pénzt úgy adtanak Isten nevében s úgy éltenek az szegény deákok, s az nagy sonyorú kenyéren úgy tanoltanak.“¹¹ Így írta le Apor Péter a jezsuita atyák buzgó utánjárását.

A konviktus életrendje ilyen forma: a konviktor ellátásáért mérsékelt díjat fizetett, évi 25 forintot készpénzben. Ehhez járultak a természetbeni járandóságok: hét-nyole veder bor, hat véka búza, hat sajt, 8 pint vaj, némi főzelékek, egy szalonna vagy hízott malac és hat bárány. 1649-ben a 15 konviktornak 6—7 szolgája is volt. Ezeket ma-

¹⁰ Veress, i. m. I. 202., 212., 223., 253—254., 273., 274., II. 144—145., 151.

¹¹ Apor, i. m. 425.

gukkal hozták. Az egyik tanító volt a tanulószoba felügyelője, a diákok tanulmányát és erkölcsi viselkedését ellenőrizte. Tanulási napokon reggel 5 órakor csengettek a felkelésre. Ünnepnapokon később. Reggeli imádságul a Jézus nevééről szóló litániát mondták. Azután tanuláshoz készülődtek. Reggel 7-kor misét hallgattak, megszólalt reggelire a jelző, a konviktorok szolgálai megterítették az asztalt, egyik konviktor előimádkozott és megkezdődött az étkezés. A fiúk a jezsuitákkal közös tából ettek, kenyerek is ugyanaz volt, félbúzakenyér, majdnem fekete. A két jezsuita atya mellett két tanító ült, majd a diákok következtek. Egyik tanító a konviktorok között ült. Étkezés közben három fogást ettek végig, a konviktorok kevés bort is kaptak, amennyi a tanulást nem akadályozta. Étkezés közben a tanulók felolvastak, a hibákat a páter vagy a tanító kijavította. A tanulók a szabad időt egymás között töltötték, az alsóbb osztályosok tanítója volt velük. Este a szabad idő után litániára mentek és ugyanakkor lelkivizsgálást is tartottak. Ágyneműiket, mosdóikat, a tanuláshoz szükséges gyertyáikat a konviktorok maguk gondozták, a hálószobának és az iskolának fűtését is ők végezték.¹²

Ilyen kézi foglalkozás az időben a fejedelmi vagy a főúri udvarokban nevelkedő nemes ifjak között egyáltalában nem volt ritkaság. Így Kemény János, a későbbi fejedelem, Bethlen Gábor udvarában nevelkedvén, a fejedelmet legyezgette, agarait etette, házat sepert, tüzet rakott. Cserei Mihály meg Teleki Mihály házában házépítéshez követ, fát, téglát hordott, nyáron szénát gyűjtött. Mindkettőt a legközségesebb szolgálai munkára is felhasználtak.¹³

A konviktusban a tanulók szórakoztatásáról is gondoskodtak. A század végéről ismerünk néhány játékszert, amelyek valószínűleg már ezen időben is megvoltak, ilyenek: billiárd, tekézés, lapdázás.¹⁴

A szegény tanulók, akik, mint láttuk, az iskola udvarán épült házban laktak, sokkal szerényebben éltek. A domb alján, a réten faházuk is volt, nyáron valószínűleg ott aludtak. Egyik tanító gyakorolt felettük bizonyos felügyeletet. A házfőnök a szorgalmasabb tanulók közül prefectust nevezett ki, akinek a többiek engedelmisséggel tartoztak. A rendtől úgy összeségben, mint egyéenként évente segítséget élveztek, amit azzal viszonoztak, hogy nyáron a szénagyűjtésben segédkeztek. Hasonlóképpen olyankor, ha valaki szénát adományozott a rendháznak. Ilyen alkalmakkor a rendház látta el őket étellel.¹⁵ Apor tudósításából ismerjük, hogy a szegény tanulók a páterek engedélyéből nyári munkákra is kijártak. Előbb a páterek szénáját feltakarták, gabonáját bearatták, aztán mehettek máshová. Mivel a páterek jól tartották őket és készpénzzel is jól megfizettek, azért a diákok jó szívvvel dolgoztak nekik. Amit így a dologgal éven át megszerettek, abból ruházkodtak. Papirosra, könyvekre más forrásuk volt.

¹² *Erd. Orsz. Eml.* XV. 502—503., 547.

¹³ *Kemény János Önéletírása*, 49. *Magy. Tört. Eml.* I., *Cserei Mihály Históriaja* 168—169. Újabb Nemzeti Könyvtár I.

¹⁴ Apor, i. m. 430.

¹⁵ *Erd. Orsz. Eml.* XV. 501., 547.

A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és konviktus nyugati oldala.
Tóth István rajza.

Amit a temetésekkor és ünnepekkor való éneklésekből kaptak, amelyekkel a pátereket és másokat megtiszteltek, azt fordították e célra.

Ellátásuk egyszerűségére ugyancsak Apor leírásából következtethetünk. A prefectus diák az alamizsnából kapott pénzen húst és egyéb ennivalót vásárolt. Ez ételeket valamelyik jószívű katolikus megfőzte, mire egyik diák azokat a többiek között kiosztotta. Terítetlen volt az asztal, a székek hiányoztak az asztal körül. Ki-ki jódarab kenyeret kapott, és hozzá azt, amit ajándékban gyűjtöttek. A vacsora ugyanolyan volt, mint az ebéd. Borhoz csak akkor jutottak, ha kántálásakor valaki megajándékozta őket.¹⁶

A tanulókat három tanító oktatta. Egyik osztályban voltak a principisták, a másik osztályban a grammatisták és szintakszisták, a harmadikban, akik a poézist és rethorikát tanulták. A tanításban a vallásoktatás, a latin nyelv és az irodalmi képzés állott középpontban. Mindenki csodálkozott, hogy milyen szépen tudnak latinul a kolozsmonostori diákok. Ügyességük gyakorlására a rethorok és a poéták havonként szavالاتokat, előadásokat tartottak. Évenként két nyilvános színelőadást rendeztek, egyet Úrnapkor, a másikat Nagyboldogasszony ünnepén. Az utóbbi búcsúnap volt, sok nemes ember jött össze ez alkalommal. Ekkor történt a jutalmak kiosztása. A kisebb tanulók pünkösdkor két-három darabocskát játszottak magyar nyelven, egyéb alkalmakkor is fölléptek, főleg országgyűlés idején. Eletmódjukba még változatosságot a vásár- és ünnepnapok hoztak, amikor az apátsági templomba mentek misére. Máskor körmenetekben vettek részt, az akkori szokás szerint ilyen alkalmakkor nagy utakat tettek, Bácsig

¹⁶ Apor, i. m. 428—429.

is elmentek. Ünnepeles temetésekkor is megjelentek. A városba ritkábban jöhettek, a halottakat kivitték Kolozsmonostorra és ott temették el. Az apátsági templomban ugyanis a főoltár alatt kripta volt, a templom körül temető.¹⁷

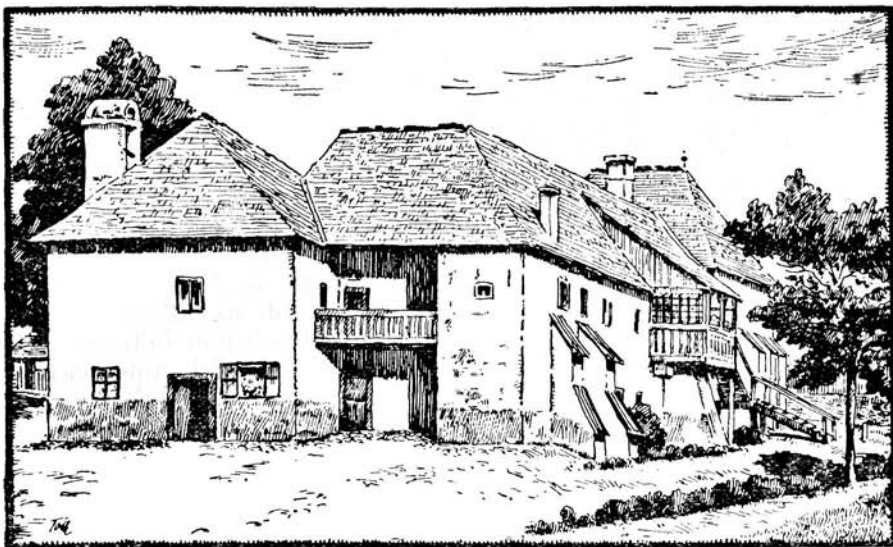
A négy felső osztály tanulóiból teltek ki a Mária kongregáció¹⁸ tagjai, mintegy ötvenen. Vezetője (prézes) a rethorikai osztály tanítója, pártfogója meg valamely katolikus főúr. Tisztikara a diákságból került ki. E kongregáció működésének a mi szempontunkból különös jelentőséget ad ama körülmény, hogy a kongregáció évkönyve manapság is megvan.¹⁹ 1641 óta vezették e könyvet, évenként beleírva az újonnan felvett tagokat. A könyv címlapja nem annyira művészi, mint inkább dilettáns festő munkája, kinek nevét, sajnos, nem ismerjük. A címlap főmotívuma fején fogsorosan és barokk konzolrészekkel tagolt két oszlop, amely a címlapon mintegy épülethomlokzatrész tűnik fel. Az oszlopközt drapériaszerűleg foglalja el egy zöldszínű barokk lepel, amelyet a címlap aranybetűkkel írt szövege tölt be. Fellette glóriában, aranybetűkkel festve, az IHS jelvény ragyog, a jezsuiták jelvénye, alatta a Szentháromság szimbóluma, amelynek dicsugarai a lepel elé törnek be. A homlokzattőn, részben az oszlopféjen állva, két barokk angyalka szalagon egy-egy virág s gyümölcsfüzért csünget le az oszloptalpaknál ülő szent József és Boldogságos Szűz alakjai fölé. Fenn az IHS jelvény felé nézően, mindkét oldalon, háromhárom kis barokk szárnyasangyalfej látható. Ezek közül csak a baloldal középső angyalfeje művészibb felfogású. Az előtérben ülő Szűz Mária és Szent József alakjainak arckifejezése első tekintetre elárulja, hogy az alkalmi művész több jóakarattal, mint képességgel igyekezett megoldani feladatát. Ugyanez áll a babérkoszorúval keretelt, tulipános bölcserben fekvő gyermek Üdvözítő képére is, amely inkább egy játékszer benyomásával hat. A képen a barokk művészet vonását s lelkét ismerhetjük fel, valószínűleg valamely jobb előkép jó felfogású, de gyengébb kivitelű másolataként, amelyet a színezés kiválósága enyhít.

A névkönyvben előkelő pártfogó főurak és külön helyen főuri nők írták be nevüket. Egyeseknek neve külön-külön lapon van bejegyezve, nevük felett meg szép színes címerképük ékeskedik. Így e névkönyv címertani szempontból is értékes. Több címerkép elsőrendű festés, mások gyengébbek, a rajzolók különbözősége szerint. Azután évről-évre a kongregációba felvett ifjak nevei következnek. Soknak neve mellett életrajzi megjegyzések is láthatók, amelyeket utóbb írtak be. Rendesen haláluk időpontja, neme, pályaválasztásuk, ez utóbbi főleg a papságnál, továbbá egyszer-egyszer hitehagyás szerepelnek a bejegyzések között. Ezrekre terjedő neveknél ilyen módon sok történeti, főleg családtörténeti értékű tudósítás kerül napfényre. Tanítók, tanulók neveit emeli ki e névkönyv, amely, egyéb iskolai anyakönyv hiányá-

¹⁷ *Erd. Orsz. Eml.* XV. 482., 500.

¹⁸ U. o. 482.

¹⁹ A kolozsvári kegyesrendi társházban.

A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és konviktus keleti (jobbról) és déli (szemben) oldala.

Tóth István rajza.

ban, ekképpen számottevő művelődéstörténeti forrásművé lesz. II. Rákóczy György fejedelem alatt megalkotott erdélyi törvénykönyv (Apr. Const.) megszerkesztésekor a jezsuiták kiutasításáról szóló régi országgyűlési végzést abba belefoglalták. S e könyv alapján megállapítható, hogy az iskola ezután is folytatta működését, a bejegyzésekben semmi hézag nincsen. Ez által a névkönyv értékben csak nyer. Az iskola belső életére vonatkozólag meg beszédes tanuja annak, hogy ott élénk hitélet folyt, hisz a kongregáció tisztán a vallásban való nagyobb elmélyülést célozza.

E kolozsmonostori jezsuita intézet működésében fordulópontot alkot Nagyvárad elvesztése. A török 1660-ban elfoglalta azt és a hódoltság határát Kolozsvárig terjesztette. Kolozsvár lett ettől fogva a végvár. A jezsuita atyák Kolozsmonostoron nem érezték magukat többé biztonságban, főleg tanulóikat féltették, nehogy a portyázó törökök őket elkapdossák és magukkal hurcolják. Kérészt intéztek tehát a városhoz, engedje be őket ifjúságukkal, iskolájukkal együtt. A város végre is meghallgatta kérésüket. Így kerültek be arra a helyre, ahol ma a Katholikus Státus intézményei állanak. Eleinte szegényesen, idővel kellő alkalmatossággal építették meg intézeteiket és fejtettek ki nagyszabású tevékenységet.

A kolozsmonostori rendház ez időtől fogva plébániának maradt. Egyben üdülőhelye lett a városban lakó atyáknak és konvictoroknak. Apor Péter, aki a század végén már a városban lévő iskolában tanult és a konviktus tagja volt, így ír a rendház kedves szerepéről: „Mikor az mezőre laptáznai nem jártanak az convictorok, recreációra mente-

nek az monostori mostani jesuviták házánál való gyümölcsös szép kertben, ott az pátereknek külön tekézőhelyek volt, az convictoroknak az nagyjának külön, külön az aprájának. Az kertben az közepiben egy szép nagy öreg nyári ház, mikor rendszerént oda mentünk nyárban, abban az tornácban ettünk ebédet, vacsorát. Ritka esztendő volt, hogy három nap májusban recreációt nem adtanak; azon három nap azon kertben kün is háltunk; akkor étel, ital bővön lévén, vígan voltunk; estve pedig tüzes szerszámokat csináltak az akkori fejedelem németjei; még apró rézálgjuk is voltak, az pátereké, azokat rakéták által sütögették ki, azokkal mulatták estve tíz óráig magokat.²⁰

A Katholikus Státus e telket, házat utóbb az államnak eladta, ami által a régi ház húzamos fennmaradása nagyon kétségessé lett. Ma még áll a ház és tisztelettel időzünk falai között, amelyekről három évszázadnál hosszabb idő emlékei sugároznak felénk.

²⁰ Apor, i. m. 433.